

О.М. Великорода

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного та
господарського права і процесу
Івано-Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ УМОВ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ (ДОГЛЯДУ)

Досліджуючи договір довічного утримання (догляду), слід, насамперед, зупинитись на аналізі цивільно-правової відповідальності, а саме на такому її різновиді як договірна відповідальність, оскільки тільки вона має пряме відношення до даного правочину. Особливу увагу слід звернути на порушення договору з боку набувача та наслідків такого порушення.

В науковій літературі проблеми договору довічного утримання (догляду) досліджуються такими вченими як М.Й. Бару, В.Ф. Масловим, О.А. Підпригорою, В.А. Рясенцевим, М.І. Брагинським та іншими. В той же час, є всі підстави вважати, що праць присвячених саме відповідальності за договором довічного утримання (догляду) недостатньо для розкриття та вирішення всіх теоретичних та практичних проблем, які пов'язані з цим договором.

Метою даної статті є дослідження особливостей відповідальності за порушення умов договору довічного утримання (догляду), а також юридична кваліфікація ситуації, коли неналежне виконання даного правочину відбувається внаслідок вини відчужувача.

Під цивільно-правовою відповідальністю як різновидом санкції розуміють покладення на правопорушника оснований на законі невігідних правових наслідків, які виявляються у позбавленні його

певних прав або в заміні невиконаного обов'язку новим, або у приєднанні до невиконаного обов'язку нового додаткового [1, с. 14]. Що ж до договору довічного утримання (догляду), то до договірної відповідальності можна притягнути тільки набувача, так як за цим правочином обов'язки покладені тільки на нього. Стосовно відчужувача, то на нього може бути покладена позадоговірна відповідальність, наприклад, якщо він руйнує чи псує майно набувача (в тому числі і те, яке було передане за договором довічного утримання (догляду)), у вигляді відшкодування заподіяних збитків або покладення додаткового обов'язку відремонтувати зіпсоване майно.

Як правило, відповідальність набувача проявляється у позбавленні його певних прав. Так, частина 1 статті 756 Цивільного кодексу України передбачає, що у разі розірвання договору довічного утримання (догляду) у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням набувачем обов'язків за договором, відчужувач набуває права власності на майно, яке було передане, і має право вимагати його повернення. У цьому разі витрати, зроблені набувачем на утримання та (або) догляд відчужувача не підлягають поверненню [2]. Таким чином, якщо набувач не виконує чи неналежно виконує свої обов'язки, то при розірванні договору, він втрачає право власності на передане йому за договором майно. В договорі довічного утримання (догляду) може бути передбачене і покладення на набувача, у випадку порушення ним умов даного правочину, нового додаткового обов'язку, у вигляді сплати неустойки у формі штрафу.

Для того, щоб притягнути боржника до цивільно-правової відповідальності, за загальним правилом, потрібна наявність певних підстав. Юридичною підставою такої відповідальності є закон (в даному випадку Цивільний кодекс України), а фактичною – склад цивільного правопорушення. Вона настає за наявності таких умов:

- а) протиправної поведінки (дії чи бездіяльності) особи;
- б) шкідливого результату такої поведінки (шкоди);
- в) причинного зв'язку між протиправною поведінкою і шкодою;
- г) вини особи, яка заподіяла шкоду.

Перші три умови (протиправність, шкода, причинний зв'язок) є об'єктивними, а четверта (вина) – суб'єктивною підставами цивільно-

правової відповідальності [3, с. 74].

В договорі довічного утримання (догляду) протиправність полягає в порушенні набувачем даного зобов'язання. Вона може виражатись тільки через бездіяльність, яка буває двох видів: частковою – коли набувач неналежно виконує свої обов'язки; або повною – коли він взагалі не виконує свої обов'язки.

Другою неодмінною підставою є шкода, яка проявляється у втраті чи зменшенні утримання та (або) догляду.

Варто зазначити, що в даному правочині шкода може мати не тільки майнове (незабезпечення харчуванням, медикаментами), але й особисте вираження (відсутність догляду за відчужувачем, незабезпечення прогулянками на свіжому повітрі тощо).

В принципі в договорі довічного утримання (догляду) проблема шкоди не стоїть так гостро як в інших договорах. Вона по суті припускається. На перше місце виходить протиправна поведінка, яка автоматично спричинює шкоду, розмір якої практично ніякого значення не має. Це пояснюється специфічним способом забезпечення даного зобов'язання, адже, за загальним правилом, у випадку розірвання цього договору при порушенні набувачем своїх обов'язків, майно передане за договором повертається відчужувачу, а витрати набувача не відшкодовуються. Таким чином, практично завжди вартість майна, що повертається відчужувачу, значно перевищує розмір шкоди.

Ще однією необхідною умовою цивільно-правової відповідальності є наявність безпосереднього причинного зв'язку між протиправною поведінкою правопорушника і збитками потерпілої сторони. В даному випадку, мається на увазі, що протиправна бездіяльність набувача є причиною, а шкода, що виникла у відчужувача, – наслідком такої протиправної поведінки.

Для покладення відповідальності за цивільне правопорушення, крім вищеназваних умов, за загальним правилом, потрібна ще одна умова – вина заподіювача. Вина в цивільному праві розглядається як психічне ставлення особи до своєї протиправної поведінки та її наслідків [3, с. 77 – 78]. Проте, згідно з пунктом 1 частини 1 статті 755 Цивільного кодексу України, договір довічного утримання (догляду) може бути розірваний за

рішенням суду на вимогу відчужувача або третьої особи, на користь якої він був укладений у разі невиконання або неналежного виконання набувачем своїх обов'язків, незалежно від його вини [2]. При цьому майно, яке було передане за договором, повертається відчужувачу. Таким чином, набувача можна притягнути до цивільно-правової відповідальності навіть за відсутності його вини. Хоча, як правило, при порушенні набувачем своїх обов'язків, наявна його вина.

Але, слід зазначити, що в певних ситуаціях особа, що порушила зобов'язання може бути звільнена від цивільно-правової відповідальності. Згідно зі статтею 617 Цивільного кодексу України, підставами звільнення від відповідальності є непереборна сила та випадок.

Під непереборною силою (форс-мажорними обставинами) розуміють надзвичайну і невідворотну за даних умов подію; а випадок (казус) має місце тоді, коли психічний стан особи, яка порушила зобов'язання характеризується відсутністю її вини [3, с. 80 – 81].

Таким чином, якщо набувач доведе, що порушення зобов'язання сталося внаслідок двох вищезгаданих обставин, він звільняється від відповідальності. Проте, слід додати, що, згідно з тією ж статтею 617 Цивільного кодексу України, не вважається випадком, і, відповідно, не є підставою для звільнення від відповідальності такі обставини як недодержання своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку товарів, потрібних для виконання зобов'язання, відсутність у боржника необхідних коштів [2].

На практиці досить часто буває так, що відчужувач, в основному через особисті конфлікти, відмовляється приймати належне виконання, запропоноване набувачем, аргументуючи це невисокою якістю, хоча, як правило, достатніх підстав для цього нема. В законодавстві така ситуація отримала назву «прострочення кредитора» (в даному випадку відчужувача). Прострочення відчужувача буде також і у разі, коли він змінив своє місце проживання і не повідомив про це набувача, внаслідок чого останній не міг виконувати свої обов'язки. При таких обставинах виникає питання чи буде набувач притягатися до відповідальності, якщо він не міг належним чином виконувати свої обов'язки у зв'язку з простроченням відчужувача. Згідно з частиною 2 статті 613 Цивільного

кодексу України, якщо кредитор не вчинив дії, до вчинення яких боржник не міг виконати свій обов'язок, виконання зобов'язання може бути відстрочене на час прострочення кредитора [2]. Це означає, що набувач може не надавати утримання та (або) догляд протягом строку, коли відчужувач відмовляється приймати належне виконання зобов'язання, запропоноване набувачем. При цьому, останній не буде притягатися до цивільно-правової відповідальності, якщо він доведе, що пропонував належне виконання, так як закон дає відстрочку на період протягом якого відчужувач відмовлявся приймати таке виконання. Виконання зобов'язання може бути відстрочене і у випадку, коли відчужувач, не повідомивши набувача, змінив своє місцеперебування, внаслідок чого набувач не міг виконувати свої обов'язки. В цьому випадку відстрочка діє доти, доки набувач не довідався про нове місцезнаходження відчужувача. Слід зазначити, що подібні відстрочення, враховуючи те, що договір довічного утримання (догляду) укладається на строк життя відчужувача, мають, швидше, характер призупинення виконання набувачем його обов'язків.

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити наступні висновки.

Набувача можна притягнути до цивільно-правової відповідальності навіть за наявності тільки трьох підстав – протиправної поведінки, яка виражається тільки у бездіяльності, шкоди та причинного зв'язку між такою поведінкою та заподіяною шкодою. При порушенні набувачем його обов'язків передбачається така санкція як повернення відчужувачу майна, переданого за договором довічного утримання (догляду), без відшкодування витрат зроблених набувачем. Даним правочином може бути передбачено також стягнення неустойки у формі штрафу.

При вирішенні питання про відповідальність набувача повинні враховуватись і загальні норми про виконання зобов'язань, тому ситуацію, коли набувач не може належно виконувати свої обов'язки з вини відчужувача, слід розглядати як прострочення кредитора (відчужувача). В таких випадках набувач не повинен притягатися до цивільно-правової відповідальності.

Література

1. Иоффе О.С. Ответственность по советскому гражданскому праву / О.С. Иоффе. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1955. – 227 с.
2. Цивільний кодекс України в редакції від 16 січня 2003 року зі змінами і доповненнями. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40 – 44. – Ст. 356.
3. Луць В.В. Контракти у підприємницькій діяльності. Навчальний посібник / В.В. Луць. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 560 с.

Анотація

Великорода О.М. Відповідальність за порушення умов договору довічного утримання (догляду). – Стаття.

В статті досліджуються особливості відповідальності за порушення договору довічного утримання (догляду). Аналізуються умови притягнення боржника до цивільно-правової відповідальності. Дається юридична кваліфікація ситуації, коли невиконання договору сталося внаслідок прострочення відчужувача.

Ключові слова: договір довічного утримання (догляду), підстави цивільно-правової відповідальності, прострочення кредитора.

Аннотация

Великорода А.М. Ответственность за нарушение условий договора пожизненного содержания. – Статья.

В статье исследуются особенности ответственности за нарушение договора пожизненного содержания. Анализируются условия привлечения должника к гражданско-правовой ответственности. Дается юридическая квалификация ситуации, когда невыполнение договора случилось в результате просрочки отчуждателя.

Ключевые слова: договор пожизненного содержания, основания гражданско-правовой ответственности, просрочка кредитора.

Summary

Velykoroda O.M. Responsibility for the breach of life-maintenance contract. – Article.

The peculiarities of responsibility for the breach of life-maintenance contract are researched in the article. The conditions for civil prosecution of the debtor are analyzed. The situation when non-execution of the contract is the result of the alienator's delay is classified.

Key words: life-maintenance contract, civil liability conditions, creditor's delay.

Х.З. Піцик

старший викладач кафедри
цивільного та господарського права і
процесу